

Yoğun Duygu Yüklü Yaşam Olaylarında, Kişisel Anı Aktarımları ve Referans Noktaları Aracılığıyla Otobiyografik Bellek Örüntülerinin İncelenmesi

Nurhan Er*

Fatma Uçar

Ankara Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, kişisel anı aktarımları ve referans noktaları aracılığıyla iki grup kadında, otobiyografik anı özelliklerini incelemektir. Veriler ilk grup için cezaevinde bulunan 60 tutuklu ve mahkum ile karşılaştırma grubu için bazı demografik özellikler açısından ilk gruba benzer 68 gönüllü katılımcıdan elde edilmiştir. İlk aşamada iki grup kadının olumsuz anı özellikleri karşılaştırılmış ayrıca sadece karşılaştırma grubu içinde olumsuz ve olumlu yaşam olayları incelenmiştir. İkinci aşamada, katılımcı kayıtlarından zaman, mekan ve yerle ilgili 3 referans noktası çıkarılmış ve her iki grup, bunların çağrıştırdığı anıların sıklık derecesini işaretlemiştir. Yapılan bir dizi ANOVA ile gruplar arasında otobiyografik anı özellikleri açısından bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Olumsuz anılar iki grup arasında, olumlu ve olumsuz anılar ise karşılaştırma grubunun kendi içindeki anılarıyla karşılaştırılmıştır. Veriler ayrıca, regresyon analiziyle aracı bağlamsal bir model çerçevesinde incelenmiştir. Genel olarak, her iki grup için olumsuz yaşantılar arasındaki temel farkın flaş bellekle yakından ilişkili olduğu bulunmuştur. Karşılaştırma grubunun olumsuz anılarıyla karşılaştırıldığında, cezaevi grubunun olumsuz anıları daha çok merkezi ayrıntı ve daha çok duygusal bilgi içermektedir. Ayrıca bazı bellek özelliklerinin benzer olduğu fakat yaşananların etkisinin düzeyi, ortaya çıkardığı duygular, duygusal ayrıntıların zenginliği ve artış gösteren anıların türünün, olayın niteliğiyle etkileşim gösterdiği bulunmuştur. Bulgular, olayın doğası ve flaş anılar bakımından otobiyografik bellek literatürü ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Otobiyografik bellek, yoğun duygu yüklü yaşam olayları, referans noktaları, flaş anılar

Abstract

The purpose of this investigation was to examine the features of autobiographical memories in two groups of women by means of personal memory telling and reference points. Data were collected from 60 convicts from the prison for the first group and 68 volunteers for the comparison group who were selected on the basis of the various demographic profiles. In the first session, two groups of women who reported the characteristics of their upsetting memories were compared, and features of recollections were also inspected for negative and positive life events in only one group. In the second session, we explored the frequency of memories associated with 3 reference points (time, location, person) extracted from the participants records gathered in the preceding session. They rated frequency of memories associated of this reference points. We conducted a series of mixed ANOVAs to examine whether there were differences between autobiographical memory features for the prison and comparison groups. While negative memories of two groups were analyzed and compared, negative and positive memories were evaluated only for the comparison group who reported both their negative and positive life events. The data were also inspected by using regression analysis to test the mediated contextual model. Results showed that main differences between the negative experiences for both groups were associated with flashback memories. Negative experiences of prison group contained more central details and more emotional information as compared to the negative experiences of the other group. The results indicated that some memory characteristics were similar for positive and other negative emotional memories, but the level of impact, elicited emotions, richness of the sensory details, and type of the enhanced memory were interacted with the quality of the event. Findings were discussed in the light of autobiographical memory literature regarding the nature of the event and flashback memories.

Key words: *Autobiographical memory, extremely emotional life-events, reference points, flashback memories*

*Yazışma Adresi: Doç. Dr. Nurhan Er, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü, 06100 Sıhıye, Ankara.

E-posta: ner@humanity.ankara.edu.tr

Yazar Notu: İlgili örneklerle ulaşılmasında sağladıkları kolaylıklar için Dr. Gülçin Demir ve Uzm. Psk. Nilüfer Aydın'a, özel anılarını aktaran katılımcılara, ayrıca makaleyi değerlendiren danışmanlara çok teşekkür ederiz.

Birçok insanın kendi yaşantısından bahsederken 'benim hayatım bir roman gibi' ifadesini kullandığına tanık oluruz. Erving Polster'ın 1987'de yazdığı bir kitapta ('*Every person's life is worth a novel*'), okuyucuya vermeye çalıştığı genel mesaj şudur: Siz çok ilginçsiniz, lütfen buna inanın. Bir gestalt terapistinin yaklaşımına benzer şekilde, otobiyografik bellek araştırmaları açısından da ilginç olmayan bir yaşam öyküsü neredeyse yoktur. Otobiyografik bellek, kişisel geçmiş yaşam olaylarının hiyerarşik bir organizasyon içinde yer aldığı, çeşitli geri getirme ipuçlarına veya referans noktalarına duyarlı kişisel bir bellek sistemidir. Kişisel yaşantılar yoluyla yaratılan otobiyografik bellek, geçmişte yaşanan öznel olayların hatırlanmasını ve belirli bir zamanda tekrar yaşanmasını ve yenilenmesini mümkün kılmaktadır. Böylelikle Wheeler, Stuss ve Tulving'in (1997) belirttiği şekildeki zihinsel zaman yolculuğuna da aracılık etmektedir. Bir anlamda, kişinin geçmiş yaşantısıyla ilgili anılarının (personal memories), kendi yaşam öykülerini (life stories) ya da anlatılarını (life narratives) oluşturacak şekilde otobiyografik bellek içinde şematik olarak depolandığını söyleyebiliriz. (*Bu terimler makale içinde zaman zaman birbirinin yerine geçebilecek şekilde ele alınmıştır*). Otobiyografik belleği, deneyimlediğimiz yaşam öykülerimiz ya da depoladığımız kişisel anıların geri getirilmesi süreci olarak tanımlarsak, doğruluğu hakkında pek bir şey söyleyemeyiz. Deneyimlerimizin merkezini oluşturan öyküler, kim olduğumuzu söylemenin bir yoludur. Öykülere konu olan anılar canlı, anlamlı ama bazen de hatalı olabilir. Bazen de önemli olan anıların doğruluğu ya da yanlışlığı değil bireylerin var olduğu kültür içinde benliklerini, amaçlarını oluşturabilme ve duygularını adlandırma oynadığı rolüdür. (Bkz., Betz ve Skowronski, 1997; Conway ve Pleydell-Pearce, 2000; Gülgöz, Küntay, Tekcan, Kesbir ve Balcı, 2002; Klein, Rozendal, Cosmides, 2002; McAdams, Diamond, Aubin, Mansfield, 1997; Oatley ve Johnson-Laird, 1987; Reviere ve Bakeman, 2001). Otobiyografik anıların, işlevsel fonksiyonlarının yanı sıra doğruluğunu incelemeye (Örn., Barclay ve Wellman, 1986; Larsen ve Conway, 1997) ve otobiyografik bellek yanılışına

yol açan olay özelliklerini belirlemeye (Örn., Küntay, Gülgöz ve Tekcan, 2002) yönelik araştırmalar da bulunmaktadır.

Anıların otobiyografik bellek içinde nasıl organize olduğunu açıklamaya yönelik modellerden biri olan Conway'ın (1992; Anderson ve Conway, 1993; 1997; Conway ve Pleydell-Pearce, 2000) modeli, otobiyografik belleği, üç farklı düzeydeki anılardan oluşan hiyerarşik bir organizasyon olarak ele alır. Genelden özele doğru bunlar; yaşam dönemleri (lifetime periods), genel olaylar (general events) ve olaya özgü bilgilerdir (event-specific knowledge). Dönemlere ayırmış olmasına rağmen Conway (1992), anıları birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla otobiyografik bellekten yaşam boyu geri çağırma, dönemler arasındaki esnek geçişleri de yansıtabilecek şekilde bir çok durumda gözlenir. Geri çağırılan bilgilerde dönemlerden çok zaman örüntüsü ön plana çıkmakta ve anılar, yaşam boyunca yaşlara göre dağılarak geri getirilmektedir (Anderson ve Conway, 1993; Conway ve Pleydell-Pearce, 2000; Gülgöz ve Rubin, 2001; Rubin, Rahhal ve Poon, 1998). Anı tümsekleri (reminiscence bump) olarak yükselen belirgin dönemlerde anıların daha kolay geri getirilebilmesi, araştırmacılar tarafından çoğunlukla dönemin özellikleriyle açıklanmaktadır.

Otobiyografik bellekte bir anıya ulaşmak için farklı yöntemler kullanılmaktadır. Yaşam deneyimlerinin günlük kayıtlarının tutulduğu günlük çalışmalar (diary studies) bunlardan biridir (Örn., Betz ve Skowronski, 1997; Skowronski, Betz, Thompson, Shannon, 1991; Wagenaar, 1986). Hedef hatırlamada (targetted recall) ise bir kardeşin doğumu gibi çocukluk anıları (Usher ve Neisser, 1993) ya da belirli bir geçmiş olay, özellikle canlı anılar (Rubin ve Kozin, 1984) ya da ilk deneyimler (Robinson, 1992), anketler, ölçekler aracılığıyla incelenmektedir. Hatırlanan olayların deneyci tarafından seçildiği uygulamaların yanısıra katılımcıların konuları kendilerinin seçtiği açık hatırlama yöntemleri de bulunmaktadır. Sıklıkla kullanılan anahtar kelime yönteminde ise anılar, sadece özel bazı ipuçları ile zihne getirilmek-

tedir (Örn., Crovitz ve Shiffman, 1974; Gülgöz ve Rubin, 2001; Robinson, 1976). Kişi kendisine verilmiş olan bir ipucunu değerlendirerek belirli bir anıya ulaşmaya çalıştığında ilgili anı, hem genel hem de daha özel bilgiler arasından taranmaktadır. Katılımcının otobiyografik anılarına ulaşmasını sağlamak amacıyla deneyci tarafından verilen anahtar kelimeler, ilgili anılar için birer referans noktası rolünü üstlenmektedir. Geçmişteki herhangi bir anının geri getirilmesi sürecinde katılımcılar serbest bırakıldığında da, anahtar kelime yönteminde olduğu gibi benzer referans noktalarını kendiliklerinden kullanabilirler. Örneğin olay tarihi hatırlanıyorsa, ilgili tarih (zaman), anı ile ilgili diğer ayrıntılara ulaşmayı sağlayan ve takvim etkisi (calendar effect) yaratan bir referans noktası olarak kullanılabilir. Tarihin tam olarak hatırlanmadığı durumda ise olay tarihini kapsayan daha genel bir zaman diliminden başlanarak daha özel ayrıntılara ve kesin tarihe kadar gidilebilir. Bu yöntemle ulaşılan bazen de çıkarsanan tarih, daha özel ayrıntılara ulaşmaya aracılık edebilir. Anıya ulaşmak için olayın geçtiği zamanı ya da mekanı içeren zamansal ve mekansal dönüm noktalarını içeren referans noktaları kullanmak bellekteki tarama sürecini de hızlandırmaktadır (Conway ve Pleydell-Pearce, 2000; Shum, 1998). Ayrıca anıların geri çağırılması sırasında başvuru referans noktaları aracılığıyla birbirini çağırıştıran diğer başka anılara da ulaşmak, bunları aynı öykü içinde birleştirmek mümkün olabilmektedir. Üretilmiş geri çağırılmaları (generative retrieval) içeren referans noktalarının yanında, referans noktalarına ihtiyaç duyulmaksızın anının kendi kendini aktif hale getirerek doğrudan geri gelmesi (direct retrieval) de söz konusudur (Conway, 1992; Conway ve Pleydell-Pearce, 2000; Moscovitch ve Mello, 1997). Bu tür hatırlamada ise anının kendisi bir referans noktası olarak otobiyografik bellekte yer almakta, zamana yayılmış yaşam olaylarını aynı öykü içinde birleştirmektedir. Her iki durumda da referans noktası kişiye hizmet eden özel ipuçlarıdır; kişisel olay ve yaşantıların organize edilmesini destekleyerek otobiyografik belleğin yapı ve organizasyonunda ve anıların öyküleştirmesinde aktif bir rol alırlar. Olayın başkalarıyla paylaşımının

veya zihinsel olarak yapılan tekrarın, anıya daha kolay ve daha ayrıntılı ulaşılmasını sağladığı, otobiyografik bellek literatüründe kabul gören en eski görüşlerden biridir. Tekrarlanan olaylara ilişkin yakın zamanda yapılan çalışmalar da, bu konudaki görüşü desteklemektedir (Örn., Bluck ve Li, 2001).

Son yıllarda anıların ne şekilde organize edildiği ve geri çağırıldığı sorusuna olduğu kadar, ne tür anıların daha net ve ayrıntılı biçimde hatırlandığı ve ne tür anılara ulaşmanın daha güç/kolay olduğu sorusuna da odaklanılmıştır. Bu konuda farklı alanlarda yapılan araştırmalardan farklı cevaplar gelmektedir. Özellikle olumlu, olumsuz ve nötr çeşitli yaşam olaylarının karşılaştırılmasına yönelik araştırmalar, otobiyografik belleğin yapı ve organizasyonu hakkında sağladığı katkılarının yanı sıra yaşanan olayın niteliğiyle ilişkili özel bellek süreçlerinin varolup olmadığına cevap bulmak açısından da ilginç tartışmalara yol açmaktadır. Belirtilen tartışmaların odağında ise duygusal yükü yoğun olumlu ve olumsuz olayların karşılaştırılması yer almaktadır. 'Applied Cognitive Psychology'nin 2001'deki özel sayısında, otobiyografik belleği çoğunlukla bu tür karşılaştırmalarla inceleyen araştırma makalelerine yer verilmiştir (Berntsen, 2001; Byrne, Hyman ve Scott, 2001; Porter ve Birt, 2001; Reviere ve Bakeman, 2001; Schrauf ve Rubin, 2001). Read (2001), bu özel sayıdaki araştırmaların otobiyografik bellek hakkında bilinenlerin hem hangi aşamaya geldiğini hem de temelde 'travmatik bellek özel midir?' sorusuna ne denli farklı yollardan cevap verilebileceğini gösterdiğini belirtmektedir. Ancak gerek bu sayıda sunulan gerekse benzer konularda yapılan diğer araştırmalardan gelen bulguların bir bölümü, travmatik deneyimlerin özel olduğuna işaret ederken bir bölümü travmatik anılara ilişkin bellek kayıtlarına ulaşmanın diğerleriyle aynı, bazen de daha güç olduğuna destek sağlamaktadır. Örneğin Rubin ve Berntsen (2003), yaşadıkları duygu durumuna göre katılımcıların değerlendirildiği bir çalışmada, geçmişle ilgili daha çok olumlu anıların geri getirildiğini bulmuşlardır. Hatta aynı soruya cevap veren ve 70 yaşında olduklarını hayal eden üniversite öğrencilerinin de daha

çok olumlu olaylardan söz ettikleri görülmüştür. Buna karşın olumsuz duygusal olayların daha ayrıntılı hatırlanmışına işaret eden diğer bazı çalışmalar ise anıların daha çok merkezi-çevresel ayrıntı boyutunda farklılaştığını göstermektedir (Örn., Argembau, Comblain ve Linden, 2003; Berntsen, 2002; Christianson, 1992; Safer, Christianson, Autry ve Österland, 1998). ‘Tünel bellek’ terimi de bu çalışmalarda, otobiyografik anıların geri getirilmesinde çevrele karşın merkezi ayrıntılara vurgu yapmak üzere kullanılmaktadır. Anıların kodlandığı ya da geri getirildiği sıradaki duygu tutarlılığına odaklanan model ve yaklaşımlar (mood-dependent or mood-congruent memory model) doğrultusundaki çalışmalar (Dalgleish ve Power, 1999; Perrig ve Perrig, 1988) da, bu konudaki karşıt görüşlere çözüm üretmede yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışma, gerek duygusal yük gerekse yaşanan olayların türüne göre anıların farklılaştığını gösteren ancak bu farklılıkların hangi yönde ve nasıl olduğu konusunda çelişen bulgulardan hareketle, kişisel anı aktarımları ve referans noktaları aracılığıyla iki grubun anı özelliklerini ve otobiyografik bellek örüntülerini incelemek üzere gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın genel amacı olumsuz yaşam deneyimi ve etkilerinin halen devam ettiği bir örneklem ile belirli demografik özellikler açısından benzeyen ancak böyle bir örneklemden kesin bir biçimde ayrılan karşılaştırma grubunda, yoğun duygu yüklü yaşam olaylarına ait otobiyografik anı özelliklerini, literatürde en çok vurgulanan değişkenler aracılığıyla kapsamlı bir şekilde incelemektir. Bu bağlamda çalışmada: 1) Cezaevinde bulunan tutuklu veya hükümlüler ile böyle bir yaşantısı olmayan bir karşılaştırma grubunda, olumsuz otobiyografik anı özelliklerinin çeşitli değişkenler temelinde karşılaştırmasını yapmak, 2) Her iki grup için seçilen referans noktalarının, ilgili anıları çağrıştırma sıklığı ve referans noktalarının çağrıştırdığı anıların canlı ve ayrıntılı hatırlanma derecesi üzerindeki olası etkilerini görmek, 3) Otobiyografik bellek boyutlarının birbirlerini yordama gücünü bağlamsal bir model çerçevesinde değerlendirmek ve 4) İlgili boyutların gruplara göre ne derece farklılaştığını incelemek hedeflenmiştir.

Yöntem

Örneklem

Araştırma, Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlü kadınlar ile demografik özellikleri açısından benzeyen ancak cezaevi yaşantısı bulunmayan toplam 128 kadın ile gerçekleştirilmiştir. Cezaevi grubu 60, karşılaştırma grubu ise 68 kişiden oluşmaktadır. Cezaevi grubunda bulunan kadınların yaş ortalaması 37.28 (sd = 8.36, ranj = 20-46); karşılaştırma grubunda ise 35.12’dir (sd = 6.14, ranj = 19-48). Cezaevi örneklemini, araştırmanın amacı gereği olumsuz yaşam deneyimi ve etkilerinin halen devam ettiği bir grup olması, araştırmanın yürütüldüğü cezaevi ise koğuş sisteminin uygulanıyor olması nedeniyle tercih edilmiştir. Ancak karşılaştırma grubundan farklı olarak, sadece olumsuz deneyimleriyle değil, çok uzun zamandır cezaevinde bulunmaktan kaynaklanabilecek tecrit edilmiş olma ve anı yoksunluğu gibi etkilerin karıştırıcılığını kısmen dışarıda tutabilmek için de bazı kriterler kullanılmıştır. Çalışma, suçları sabitlenmiş ancak en çok iki yıldır cezaevinde bulunan hükümlüler ile henüz suçları sabitlenmemiş tutuklularla yürütülmüştür. Buna göre araştırmaya dahil edilen 26 hükümlü ve 34 tutukludan oluşan toplam 60 kişilik cezaevi örnekleminin ortalama cezaevinde bulunma süresi 1 yıl, 7 aydır. Daha önce otobiyografik anılar bağlamında yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamasına rağmen, cezaevinde bulunmaya yol açan olumsuz deneyimin ağırlığının, anı aktarımını da etkileyebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle başlangıçta kadın suçluluğunu açıklamaya yönelik yaklaşımlar ve özellikle ülkemizde yapılmış kapsamlı birkaç çalışma incelenmiştir (Daly ve Chesney-Lind, 2003; İçli, 1993; İçli ve Ögün, 2000). Sosyolojik yaklaşımlı bu çalışmalar, genellikle siyasi suçlar dışında işlenen suçun ağırlığının, düşünüldüğünün aksine kadınlar üzerindeki etkisinin farklılaşmadığını göstermektedir. Bu etkinin adam öldürme gibi ağır bir suç işleyenler için de benzer olduğu belirtilmiştir. Cana karşı işlenen suçlarda mahkumlar, kendilerini haklı görmekte ve özellikle kadınlar, son çare olarak bu suçu işlemiş olmaları nedeniyle, yakın çevreleri tarafından da destek görmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada anı örneklemini, si-

yasî suçlar dışarıda tutularak işlenen suç açısından uzun yıllar cezaevinde bulunmayı gerektirenlerden, cezaevinde çok kısa bir süre kalmaya yol açan hafif suçlara kadar değişme gösteren heterojen bir dağılımı yansıtacak şekilde seçilmiştir. Bunun dışında cezaevi örneklemini için işlenen suç açısından çeşitlilik gösteren kişilerin seçilmesinin diğer bir nedeni de, karşılaştırma grubunun heterojen olumsuz anılarıyla karşılaştırılabilirliğini artırabilmek olmuştur. Makale içinde doğrudan araştırmanın amacı kapsamında olmayan bilgilere ve suçlara yönelik bir dağılıma, katılımcılarla yapılan anlaşma gereği yer verilmiştir. Ancak kontrol amaçlı bir analizle, cezaevi grubunun anı özelliklerinin suçun niteliğine göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış, gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Cezaevindeki kadınların verisi toplanırken paralel olarak, bu grubun demografik özellikleri ve önceki yaşam koşulları dikkate alınarak karşılaştırma grubunda yer alması planlanan ve cezaevindekilerle eşleştirilebilecek özellikleri içeren ayrıntılı bir liste oluşturulmuştur. Karşılaştırma grubu bu liste temelinde, çeşitli demografik özellikleri (Örn., eğitim, yaş, semt, gelir düzeyi ve sosyal çevre gibi) ve yaşam koşulları-yaşam olayları açısından benzer özelliklere sahip olabilecek benzer çevreleri olduğu düşünülen ve saptanan örneklem özelliklerine uygun ulaşılan/seçilen ev kadınları ve çeşitli kurumlarda çalışan yardımcı personel ya da üniversite bünyesindeki temizlik ve evrak görevlilerinden, Ankara İl Müdürlüğü Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Konuk Evi ve Kadın Dayanışma Derneği Kadın Sığınma Evi'ne başvuru-

ları bulunan bazı kadınlardan oluşturulmuştur (Grupların temel demografik özellikleri için Bkz. Tablo 1).

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın amacını gerçekleştirebilmeye yönelik olarak otobiyografik belleğin, literatürde en çok vurgulanan özellikleri dikkate alınarak seçilen temel değişkenleri içeren kapsamlı bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda otobiyografik anı özelliklerini belirleyebilmeye yönelik açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorular ile katılımcı değerlendirmelerini alabilmeye yönelik 7 boyutlu (1-7 arasında puanlanan) Likert tipi ölçeklerden yararlanılmıştır.

Hazırlanan görüşme formu, katılımcıların bir çoğunun ilk kez bir araştırmaya katılma durumları ve eğitim düzeyleri de dikkate alınarak her alt bölüm için genelden özele doğru düzenlenmiş ikişer formdan oluşmuştur. Daha çok açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan ilk bölüm, bir mülakat formatı şeklindedir. Bu bölümün cezaevi örneklemini için oluşturulmuş ilk formunda; yaş, eğitim düzeyi, cezaevinde bulunma nedeni ve süresi gibi demografik bilgilerin yanı sıra, katılımcıların cezaevinden önceki yaşam koşulları ve yaşam olaylarına ait bilgi almaya yönelik çeşitli sorular yer almıştır. Formun ikinci bölümü, olayla ilgili bellek özelliklerini belirlemeye yönelik yine açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Bu ilk formda katılımcı cevapları araştırmacılar tarafından kaydedilmiştir. İkinci formlar, katılımcıların 1-7 arasında puanlama

Tablo 1

Katılımcıların Bazı Demografik Özellikleri

	Cezaevi Grubu	Karşılaştırma Grubu
Yaş	$\bar{X} = 36.24$ (S = 7.38, ranj = 20-46)	$\bar{X} = 38.11$ (S = 6.14, ranj = 19-48)
Eğitim	% 12 okur-yazar, % 15 beş yıl altı, % 38 ilkokul, % 31 orta-lise, % 4 yüksekokul	% 9 okur-yazar, % 11 beş yıl altı, % 33 ilkokul, % 40 orta-lise, % 7 yüksekokul
Medeni Durum	% 74 evli-% 26 bekar	% 79 evli-% 21 bekar
İş*	% 80 çalışmamış-% 20 çalışmış	% 76 çalışmıyor -% 24 çalışıyor

*Cezaevi grubu için belirli bir zamanda çalışmış olup olmama; karşılaştırma grubu için halen çalışıyor olup olmama

yapmasını gerektiren değerlendirme cetvellerinden oluşmaktadır. Her alt bölüm için ilk formu takip eden ölçeklerin nasıl işaretleneceğine ilişkin hazırlanan yönergeler, araştırmacılar tarafından sesli olarak okunduktan sonra ilgili ölçeğin bir örneği katılımcının önüne koyulmuş ve birlikte bir deneme yapılmıştır. Ölçekte yer alan sorular yine araştırmacılar tarafından sesli olarak okunmuş, katılımcı da kendi ölçeği üzerinde bu soruları takip etmiş ve her sorunun hemen yanında bulunan değerlendirme cetvelini işaretlemiştir. Görüşme formunda, demografik bilgilere yönelik olanlar hariç toplam 72 soru bulunmaktadır. Soru maddelerinin genel olarak neleri içerdiği, ilgilenilen bellek özellikleri temelinde kısaca belirtilmiştir. Makalede sadece, katılımcılar tarafından 1-7 arasında puanlanan 35 değişkene ilişkin istatistiksel analiz sonuçları sunulmuştur. Her alt bölüm için analizlere giren değişken ve sayıları parantez içinde italik olarak belirtilmiştir.

Görüşme Formunda Yer Alan Temel Bellek Özellikleri

Flaş Anılar. Bu bölüm olayın ne zaman, nasıl, nerede meydana geldiğine, o sırada kimlerin bulunduğu ve üzerindeki giysileri tanımlamaya yönelik soru ve bunların ne kadar iyi hatırlanmışına ilişkin ölçek değerlendirmelerini içermektedir (*Flaş anılar I: Ne-nasıl, zaman, yer, kişi, kıyafet: 5*). Bu bölümün sonunda katılımcılara, olay sırasını ve olay çevresini daha ayrıntılı hatırlamaya çalışmaları söylenerek 5 dakika süre verilmiştir. Bu sürenin sonunda tam olarak neleri ve hangi ayrıntıları hatırlayabildikleri sorulmuştur. Katılımcıların betimlediği her ayrıntı kaydedilmiş ve sırasıyla bunların her birinin ne kadar iyi hatırlanmış olduğu sorulmuştur. Katılımcıların, ölçek üzerinde hatırlanma derecesini işaretledikleri bu ayrıntılar, tüm veriler toplandıktan sonra 5 bağımsız yargıcı (2'si araştırmacı, 3'ü lisans üstü öğrenci) tarafından 3 boyutlu bir ölçek üzerinde (-1 = çevresel, 0 = belirgin değil, 1 = merkezi) değerlendirilmiştir. Yargıcıların merkezi (1) ya da çevresel (-1) ayrıntı kategorisine yerleştirdiği bu ayrıntılar, merkezi ya da çevresel boyut olarak kodlanmıştır. Böylelikle katılımcı cevaplarının yargıcılar tarafından değerlendirilmesiyle yaratılan bu boyutlarda toplanan ayrıntıla-

rın hatırlanma derecesi olarak, katılımcıların bunlara ilişkin derecelendirdikleri ölçek puanları alınmıştır (*Flaş anılar II: Merkezi ayrıntılar, çevresel ayrıntılar: 2*).

Mekansal Bellek. Bu bölüm, flaş anılarla ilgili bellek özelliklerinin değerlendirildiği bölümün bir uzantısıdır. Bu kez katılımcılardan yine 5 dakika içinde, olay sırasındaki kişilerin ve nesnelerin tam olarak buldukları yerleri ve mekandaki konumlarını düşünmeleri istenmiştir. Sürenin sonunda bunların kimler/neler olduğu bir kez daha sorularak, bunların tam olarak nerede bulduklarını tanımlamaları ve yerleri ne kadar iyi hatırlayabildiklerini ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir (*Kişilerin mekansal konumu, nesnelerin mekansal konumu: 2*).

Duyusal Ayrıntıların Zenginliği. Görüntü, ses, koku, tat ve dokunmaya ilişkin ayrıntıları hatırlama ve bunları değerlendirmeye yönelik maddelerden oluşmuştur. Yukarıdaki uygulamaların benzeri bu bölüm için de geçerlidir (*Görsel, işitsel, koku, tat, dokunma: 5*).

Hatırlamada Referans Noktası Kullanma. Bu bölüm, katılımcıların olayı hatırlamaya çalışırken hangi referans noktalarından ya da ipuçlarından (zaman, mekan, kişi) ne kadar yararlandıklarının saptanmasını ve değerlendirilmesini içermektedir (*Zaman, mekan, kişi: 3*).

Duygu Yoğunluğu. Bu bölüm, olayın yaşandığı zamanda ve şu an; görüşme sırasında hissedilen duyguların ve yoğunluklarının değerlendirilmesine yöneliktir (*Geçmişteki duygu yoğunluğu, şimdiki duygu yoğunluğu: 2*). Katılımcılar, ölçek üzerinde belirtilmiş duyguları ne derece yoğun hissettiklerini işaretledikleri gibi, bunların dışında varsa diğer duygularını da aktararak, yine aynı şekilde bunların da yoğunluklarını ölçek üzerinde derecelendirmişlerdir.

Yeniden Yaşama. Olayın geçtiği zamana, mekana, duyguya, kişiye ve çevresel-merkezi ayrıntılara tekrar geri dönebilme derecesi ve zihinsel yolculuk yapabilme yeteneğinin değerlendirilmesine yönelik sorulardan oluşmuştur (*Zamana, mekana, kişilere, duygulara dönebilme: 4*).

Tekrar. Bu bölüm, olayın zihinsel olarak tekrarlanma ve düşünme ayrıca başkalarıyla (aile, eş, arkadaş, diğer) paylaşma sıklığının değerlendirilmesine yönelik sorulardan oluşmaktadır (*Düşünme sıklığı, paylaşma sıklığı: 2*).

Emin Olma/Güven Duyma. Hatırlananların yaşanmış olduğundan ne derece emin olunabildiğine ve hayal/gerçek ayrımının ne derece yapılabildiğine bakılmıştır (*Yaşadıklarından emin olma, güven duyma: 2*).

Olayın Önemi. Olayın geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tahmini önemine ilişkin değerlendirmelerden oluşmuştur (*Geçmişteki, şimdiki, gelecekteki önem: 3*).

Olayın Etkisi ve Doğurguları. Olayın yaşantılarında yol açtığı kısa süreli uzun süreli değişiklikler, etkiler ve doğurgular üzerinde durulmuştur (*Kısa süreli, uzun süreli etkiler: 2*).

Olayın Kronolojik Sırası. Bu bölüm katılımcılar tarafından olay öncesi, olay sırası ve sonrası gelişmelerin ne derece ve nasıl sıralanabildiğine ve olayın karmaşıklığının değerlendirilmesine yönelik soruları içermiştir (*Olay öncesi, olay sırası, olay sonrası: 3*).

Anlatım Özelliği. Katılımcıların olayı tanımlama ve anlatmada kullandıkları ifade özelliklerini (parça-bütün, görüntü-ses, merkezi-çevresel ayrıntılara odaklanma, sıralı-düzensiz anlatma, özetleme-ayrıntılılandırma, sıralama, referans noktalarına başvurma) belirleme ve değerlendirmeden oluşmuştur. Katılımcı aktarımları, ölçeğin ilk bölümündeki bazı maddeleri merkezi-çevresel kategorisinde değerlendiren aynı yargıcılar (5 yargıcı; 2'si araştırmacı, 3'ü lisans üstü öğrenci) tarafından bu kez anlatım özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Anlatım özelliğine yönelik ve diğer bazı yarı yapılandırılmış ve açık uçlu sorulara ilişkin nitelik analizleri yapılmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, makalede sadece katılımcıların ölçek üzerindeki işaretlemeleri üzerinden yapılan analizlere yer verilmiş, grupların anlatım özelliklerine ilişkin yargıcı kodlamaları üzerinden yapılan analizler sunulmamıştır.

İşlem

Araştırma iki aşamalı bir uygulama ile gerçekleştirilmiştir. Her iki aşamada da katılımcılarla bireysel olarak görüşülmüştür. Çalışmanın genel amacından bahsedilmiş, görüşmeler aracılığıyla toplanan verilerin hangi amaçla ve ne şekilde kullanılacağı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca, görüşme formunda yer alan ve genelden özele doğru sıralanan soruların ve özellikle ölçeklerin nasıl işaretleneceğine ilişkin yönergeler sırası geldikçe sesli olarak okunmuştur. Araştırmacıların uygulamalar sırasındaki danışmanlığı, katılımcı cevaplarını etkilemeyecek şekilde yol boyu her iki grup için de aynı şekilde devam etmiştir.

I. aşama. Bu aşamanın ilk veri seti cezaevi katılımcılarından toplanmıştır. I. aşama öncelikle cezaevi grubunun, etkileri halen devam eden ve cezaevinde bulunmalarına yol açan olayla ilgili olumsuz yaşam olaylarına ilişkin aktarımları ve bu aktarımlardaki otobiyografik anı özelliklerinin incelenmesini içermektedir. Veri toplama araçlarında belirtildiği gibi, önce açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorular şeklinde düzenlenen mülakat formu ve bunları izleyen ölçek formları uygulanmıştır. Formda yer alan tüm sorular, katılımcıların derecelendirme yapmasını gerektirenler de dahil, yönergeleriyle birlikte araştırmacılar tarafından okunmuştur. Çalışmanın cezaevi grubunun uygulamaları devam ederken demografik bilgilerden çıkarılan katılımcı özellikleri de listelenmiştir. Bu listeler, karşılaştırma grubu için cezaevi örneklemine benzer özelliklere sahip kişilerin bire bir seçiminde belirleyici olmuştur. I. aşama cezaevi grubu uygulamaları tamamlandıktan sonra karşılaştırma grubunun I. aşama uygulamalarına geçilmiştir. Araştırmada karşılaştırma grubu iki amaçla kullanılmıştır. İlk amaç, cezaevi grubunun olumsuz otobiyografik anı özelliklerini bu gruptan kesin bir çizgiyle ayrılan karşılaştırma grubunun, olumsuz anı özellikleriyle karşılaştırmaktır. Böyle bir karşılaştırma yapabilmek için olumsuz deneyimlerinin yanı sıra, cezaevi grubunun bir süredir toplumdan uzak kalmış olma durumlarıyla da karşılaştırma grubundan farklılaştıkları düşünülebilir. Olası bir fark dikkate

alınarak daha önce de belirtildiği gibi araştırma, cezaevinde bulunma süresi 2 yılın altında olan tutuklu ve mahkumlarla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmanın yürütüldüğü cezaevinde koğuş sisteminin uygulanması, yatakhane ve mutfak gibi ortak kullanım alanlarının bulunması ve infaz koruma memurları da dahil iletişim kurabilecekleri diğer insanların varlığı dikkate alındığında, bu grubun karşılaştırma grubuna göre tümüyle tecrit edilmiş kişilerden oluştuğu söylenemez. Ancak yine de cezaevi yaşantısı, yaşanan olumsuz deneyimlerin ağırlığını farklılaştıracak bir durum olabileceği için olumsuz ve olumlu otobiyografik anı özelliklerini, karşılaştırma grubunun kendi içinde incelemek araştırmanın ikinci amacını oluşturmuştur. Böylelikle verilerin bu iki amaca da hizmet edebilmesi için karşılaştırma grubundaki katılımcılar, olumlu veya olumsuz, hangi tür anıları aktaracakları konusunda tamamen serbest bırakılmıştır. Katılımcılardan 5 dakika içinde, yaşantılarında geriye dönüp baktıklarında kendileri için önemli ve duygusal yükü yoğun olan kişisel bir anıyı düşünmeleri istenmiştir. Cezaevi grubunda olduğu gibi, ilgili olaya ilişkin otobiyografik anı özellikleri, önce açık uçlu ve yarı yapılandırılmış sorular şeklinde düzenlenen mülakat formu ve bunları izleyen ölçek formları şeklinde, araştırmacıların danışmanlığında her alt boyut için uygulanmıştır. Karşılaştırma grubunun aktardığı olumsuz anılar daha çok aile bireylerinden birinin (eş ya da çocuk) ölümü, boşanma, aldatılma, hastalık ve kaza; olumlu anılar ise, nişan, düğün, iş bulma, sınav kazanma, bir kurumdan yardım almaya hak kazanma, doğum, tatil gibi temalardan oluşmuştur.

II. aşama. II. aşama uygulamaları, her iki grup için yaklaşık iki ay sonra I. aşamada olduğu gibi önce cezaevi sonra karşılaştırma grubu katılımcılarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu aşamanın öncesinde, cezaevi grubundaki katılımcıların kayıtlarından referans noktası olarak kullanılmak üzere 3 tür bilgiye ulaşılmıştır. Olayın geçtiği *zaman*, olayın geçtiği *mekan* ve olayla ilgili *kişi ya da kişiler*. Anılar için seçilen bu referans noktaları, ikinci uygulamada katılımcılara, karışık olarak ve tek tek verilmiş ve bunların çağ-

rıştırdıkları anılar sorulmuştur. Katılımcılar verilen bu ipuçlarının ilgili anıyı hangi sıklıkta ve ne kadar canlı ve ayrıntılı çağrıştırdığını 7 boyutlu (0-6 arasında puanlanan) bir ölçek üzerinde derecelendirmişlerdir. Bunun yanı sıra, bu çağrışım temelindeki anıların, kişisel ve duygusal boyuttaki önem değerlendirmelerini de yine benzer bir ölçek üzerinde yapmışlardır.

Karşılaştırma grubundaki katılımcılar için ise benzer referans noktaları, daha önce gerçekleştirilen görüşmeler sırasında tutulan otobiyografik kayıtlardan çıkarılmıştır. Bu referans bilgileri ikinci uygulamada, diğer gruptakilerde olduğu gibi verilmiş ve bunların çağrıştırdıkları anılar sorulmuştur. Katılımcılar, verilen bu ipuçlarının ilgili anıyı hangi sıklıkta ve ne kadar canlı ve ayrıntılı çağrıştırdığını ve bu çağrışım temelindeki anıların, kişisel ve duygusal boyuttaki önem derecelendirmesini yapmışlardır.

Bulgular

Grupların Otobiyografik Bellek Özelliklerinin Karşılaştırılması

Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmada sunulan tüm bulgular, katılımcı değerlendirmelerini almaya yönelik ölçekler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Grupların olumsuz anıları arasındaki farklılıklar, çalışmanın I. aşamasında elde edilen veriler ve II. aşamada kullanılan referans noktaları aracılığıyla iki farklı şekilde incelenmiştir: 1) I. aşamada cezaevi kadınlarının anılarıyla kontrol grubundakilerin aktardıkları olumsuz anılar, otobiyografik bellek özelliklerini ölçmeye yönelik değişkenler açısından bir dizi varyans analiziyle karşılaştırılmıştır. Katılımcıların ölçek üzerinde işaretledikleri değerler üzerinden yapılan, ikinci faktörde tekrar ölçümlü varyans analizlerinin her birinde ilk değişken, katılımcı grubu (cezaevi - karşılaştırma), ikinci değişken ise ilgili bellek özelliği olmuştur (varyans analizine giren ikinci değişkenler '**Görüşme Formunda Yer Alan Temel Bellek Özellikleri**' bölümünde italik olarak yazılmış olan değişkenlerdir). Benzer analizler, ayrıca karşılaştırma grubunun aktardığı olumlu ve olumsuz anıları karşılaştırmak için de yapılmıştır. Bu durumda

varyans analizine giren ilk değişken, anı türü (olumlu - olumsuz), ikinci değişken ise yukarıda belirtildiği gibi ilgili bellek özelliği olmuştur. 2) Araştırmanın II. aşamasında cezaevi kadınlarının anılarıyla kontrol grubundakilerin olumsuz anıları, kullanılan referans noktaları açısından karşılaştırılmıştır. Referans noktalarının anıları çağrıştırma sıklığı ve bunların çağrıştığı anıların canlı/ayrıntılı hatırlanma derecesi üzerinde 2 x 3 faktörlü, son faktörde tekrar ölçümlü varyans analizleri yapılmıştır. Analize giren ilk değişken katılımcı grubu (cezaevi-karşılaştırma), ikinci değişken ise referans noktasıdır (zaman-mekan-kişi). Benzer analizler, karşılaştırma grubunun aktardığı, olumlu ve olumsuz anılar için de yapılmıştır. Bu durumda analize giren ilk değişken anı türü (olumlu-olumsuz), ikinci değişken yine referans noktası olmuştur. Varyans analizlerinde gözlenen anlamlı etkilerin tümünde deney sonrası çoklu karşılaştırmalar için Scheffe Testi kullanılmıştır. Tablo 2'de gruplarının otobiyografik bellek özelliklerine göre ortalamaları, standart sapmaları ve anlamlı bulunan ANOVA sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, katılımcı grubu ve flaş anı I temel etkileri anlamlıdır. Cezaevi grubunun, karşılaştırma grubuna göre daha canlı ve belirgin flaş anıları bulunmaktadır. Çoklu karşılaştırmalar, en canlı ve belirgin hatırlamaların, olayın nasıl meydana geldiğine ve o sırada neler olduğuna ilişkin olduğunu göstermiştir. Olayın meydana geldiği yer ise, olayın meydana geldiği zamandan ($p < .05$) ve olay sırasında bulunan kişilerden ($p < .01$) daha canlı ve belirgin olarak hatırlanmaktadır. Flaş anıların değerlendirilmesine ilişkin ikinci analiz, gruplara göre olayla ilgili ayrıntıların (*merkezi – çevresel*) karşılaştırılmasına yönelik olmuştur. Bu bölüm için yapılan 2x2'lik varyans analizi sonuçları, grup ve flaş anı II etkileşiminin anlamlı olduğunu göstermiştir (Bkz. Tablo 2). Karşılaştırmalar, cezaevi grubunun merkezi ayrıntıları ($p < .01$), karşılaştırma grubunun ise çevresel ayrıntıları ($p < .05$) daha canlı ve belirgin olarak hatırladığını göstermiştir. Etkileşim etkisi gözlenen duygu yoğunluğu üzerinde yapılan analizler, cezaevi grubunda şimdiki ($p < .05$), karşılaştırma grubunda ise olayın yaşandığı zamandaki

duygu yoğunluğunun daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu durumda cezaevindeki kadınların duygu yoğunluğunun zaman içinde artış gösterdiğini, buna karşın karşılaştırma grubunda ise duygu yoğunluğunun azaldığını söyleyebiliriz. Duyusal ayrıntılar açısından bakıldığında, cezaevi grubu olay sırasındaki duyusal ayrıntıları, karşılaştırma grubundan daha yoğun ve belirgin olarak hatırlamışlardır. Temel etkisi gözlenen duyusal ayrıntılar için yapılan çoklu karşılaştırmalar ise, görsel ve işitsel ayrıntıların her ikisinin koku, tat ve dokunsal ayrıntılardan daha iyi hatırlanmışına işaret etmektedir (tat ve dokunsal ayrıntılar görsel ayrıntılardan sırasıyla, $p < .01$, $p < .05$ düzeyinde, işitsel ayrıntılar ise $p < .01$ düzeyinde farklılık göstermektedir). Buna karşın cezaevi grubunda görsel ve işitsel ayrıntılar arasında, cezaevi ve karşılaştırma grubunun ise işitsel ayrıntıları arasında bir fark yoktur. Meksalsal bellek, anıya tekrar dönebilme, olayın yaşanmış olduğundan emin olma açısından grupların karşılaştırılmasına yönelik olarak yapılan varyans analizleri ise bu değişkenler açısından anlamlı temel ve ortak etkilerin olmadığını göstermiştir. Buna göre, her iki grup da olay sırasındaki kişilerin ve nesnelerin konumlarını benzer şekilde hatırlamakta, anının yaşandığı zamana, mekana, anıyla ilişkili kişilere ve o sırada yaşanan duygulara tekrar dönebilmekte ve anıyı tekrar yaşayabilmektedir. Yine her iki grup da olayın kendi deneyimlerinin bir parçası olduğuna yüksek güven derecesiyle inanmakta, hayal/gerçek ayrımını yapabilmektedir. Tekrar açısından gözlenen etkileşim Scheffe Testi ile incelendiğinde, cezaevi grubu, olayı daha sık düşündüğünü ($p < .01$), karşılaştırma grubu ise şimdiye kadar olayı başkalarına daha sık anlattığını ($p < .01$) belirtmişlerdir. Deney sonrası çoklu karşılaştırmalar, cezaevi grubu için olayın şimdiki ve gelecekteki ($p < .05$), karşılaştırma grubu için olayın geçmişteki önemi ($p < .01$) daha fazladır. Benzer şekilde cezaevi grubunda olayın uzun süreli etkileri, karşılaştırma grubunda ise kısa süreli etkileri daha önemlidir ($p < .05$). Ayrıca olayın kısa süreli etkileri açısından bakıldığında gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur. Grupların olayı ne derece kronolojik olarak sıralayabildiklerine bakıldığında, olay öncesi gelişmelerin sıralanması açısından gruplar arasında bir fark göz-

Tablo 2

Katılımcı Gruplarının Otobiyografik Bellek Özelliklerine Göre Ortalama (Standart Sapma) ve ANOVA Özetleri

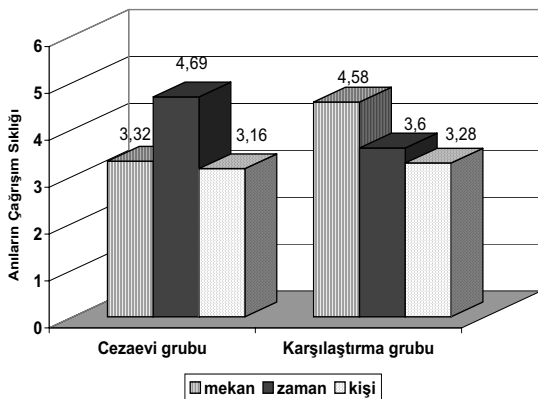
Bellek Özellikleri		Katılım Grubu	
		Cezaevi Grubu	Karşılaştırma Grubu
Flaş Amlar I (2x5)	Ne-nasıl	6.33 (1.57)	4.16 (1.32)
	Zaman	5.96 (1.49)	4.05 (1.65)
	Yer	6.26 (1.04)	4.40 (1.18)
	Kişi	5.14 (2.14)	5.10 (1.23)
	Kıyafet	6.06 (1.86)	4.17 (2.38)
<i>Grup (F (2,104) = 15,51**, Flaş Amlar I (F (4, 104) = 8,19**</i>			
Flaş Amlar II (2x2)	Çevresel ayrıntılar	4.14 (1.26)	5.88 (0.59)
	Merkezi ayrıntılar	4.03 (1.14)	5.93 (1.06)
<i>Grup x Flaş Amlar II (F (3,116) = 4,13*</i>			
Mekansal Bellek (2x2)	Kişilerin konumu	3.59 (1.12)	3.45 (1.92)
	Nesnelerin konumu	3.27 (1.37)	3.37 (2.27)
Duyusal Ayrıntılar (2x5)	Görsel	6.31 (2.09)	4.12 (1.53)
	Ses	5.51 (1.73)	5.56 (1.77)
	Koku	3.18 (2.14)	2.24 (2.05)
	Tat	1.93 (1.58)	1.51 (1.21)
	Dokunsal	3.82 (1.01)	1.92 (1.07)
<i>Grup (F (2,104) = 15.25**, Duyusal Ayrıntılar (F (9,116) = 8,20**</i>			
Referans Noktası Kullanma (2x3)	Zaman	3.19 (2.03)	5.39 (1,10)
	Mekan	3.11 (1.72)	5.21 (1.03)
	Kişi	3.18 (1.04)	4.66 (0.88)
<i>Grup (F (2,104)= 15.25**</i>			
Duygu Yoğunluğu (2x2)	Geçmişteki	6.19 (0.13)	6.13 (0.91)
	Şimdiki	6.63 (0.09)	4.77 (1.72)
<i>Grup x Duygu Yoğunluğu F (4,116) = 11,24**</i>			
Anıya Tekrar Dönebilme (2x4)	Zamana	5.13 (1.78)	4.97 (2.14)
	Mekana	5.54 (2.13)	5.12 (2.22)
	Kişilere	5.17 (1.95)	4.49 (2.87)
	Duygulara	6.67 (1.12)	6.39 (1.23)
Tekrar (2x2)	Olayı düşünme sıklığı	6.39 (1.45)	4.18 (1.51)
	Başkalarıyla paylaşma sıklığı	3.59 (1.26)	5.14 (2.08)
<i>Grup x Tekrar (F (3,116) 9,95 **</i>			
Yaşamış Olduğuna Güven Duyma (2x2)	Yaşadıklarından emin olma	5.96 (1.48)	5.95 (1.64)
	Hayal/gerçek ayrımı yapabilme	5.77 (1.36)	5.49 (1.55)
Olayın Önemi (2x3)	Geçmişteki	5.33 (1.77)	5.93 (2.12)
	Şimdiki	6.14 (0.84)	4.11 (1.19)
	Gelecekteki	6.68 (0.92)	3.25 (1.53)
<i>Grup (F (2,104) = 3,19*, Grup x Önem (F (5,116) = 5,16**</i>			
Olayın Etkisi/ Doğurguları (2x2)	Kısa süreli	5.36 (1.23)	5.12 (1.45)
	Uzun süreli	6.39 (1.94)	3.29 (1.20)
<i>Grup x Etki (F (3,116) = 6,22**</i>			
Kronolojik sıralama (2x3)	Olay öncesi	4.43 (1.12)	4.48 (1.74)
	Olay sırası	5.66 (1.03)	4.91 (2.02)
	Olay sonrası	6.29 (1.14)	5.12 (1.07)
<i>Grup x Sıralama (F (5,116) = 6,78**</i>			

*p<.05, **p<.01

lenmemiştir. Ancak cezaevi grubu, olay sırası ve sonrasındaki diğer olayların kronolojik sıralamasını daha iyi yapabildiklerini belirtmişlerdir.

II. aşamada referans noktalarının, anıları çağrıştırma sıklığı ve çağrıştığı anıların canlı/ayrıntılı hatırlanma ve hatırlanan olayın kişisel, duygusal boyuttaki önem derecesi üzerinde yapılan varyans analizleri sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz: Çağrışım sıklığı analizine göre, grup temel etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(1, 88) = 21.19, p < .01$). Buna göre, verilen referans noktaları cezaevi grubunda I. aşamada aktardıkları anıları, karşılaştırma grubuna göre daha sık çağrıştırmaktadır. Anlamlı bulunan diğer bir etki, katılımcı grubu ve referans noktası ortak etkisidir ($F(1,88) = 14,34, p < .01$).

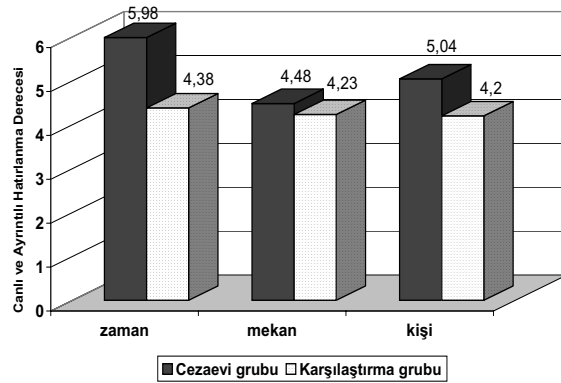
Ortak etkiye ilişkin analiz sonrası testler, cezaevi grubunda zamansal, karşılaştırma grubunda ise mekansal referans noktalarının ilgili anıları daha sık çağrıştırdığını göstermiştir (Bkz. Şekil 1). Referans noktası olarak anıyla ilişkili olan (ilk aşamada aktardıkları anıda geçen) kişi isimleri kullanıldığında, gruplar arasında bir fark gözlenmemektedir. Referans noktalarının çağrıştırdığı anıların, canlı ve ayrıntılı hatırlanma derecesi üzerine yapılan varyans analizi de benzer şekilde katılımcı grubu temel etkisi ($F(1,88) = 19,34, p < .01$) ve katılımcı grubu ve referans noktası ortak etkisinin ($F(1,88) = 13,27, p < .01$) anlamlı olduğunu göstermiştir. Katılımcı grubu temel etkisine göre cezaevindekiler, referans nok-

Şekil 1. Referans noktalarının otopiyografik anıları çağrıştırma sıklığı

talarının çağrıştırdığı anıları, daha canlı ve ayrıntılı olarak hatırladıklarını bildirmişlerdir.

Ortak etkiyle ilgili analiz sonrası testlere göre, Şekil 2’de görüldüğü gibi, gruplar arasında gözlenen tek fark, zamansal referans noktalarının çağrıştırdığı anıların, cezaevi grubunda daha canlı ve ayrıntılı hatırlanmasından kaynaklanmaktadır. Referans noktalarının çağrıştırdığı olayın kişisel ve duygusal boyuttaki önemi üzerinde yapılan analiz sonuçlarına göre, gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur. Her iki grup da olayın kişisel ve duygusal boyuttaki önem derecesini oldukça yüksek (5’in üzerinde) olarak değerlendirmişlerdir.

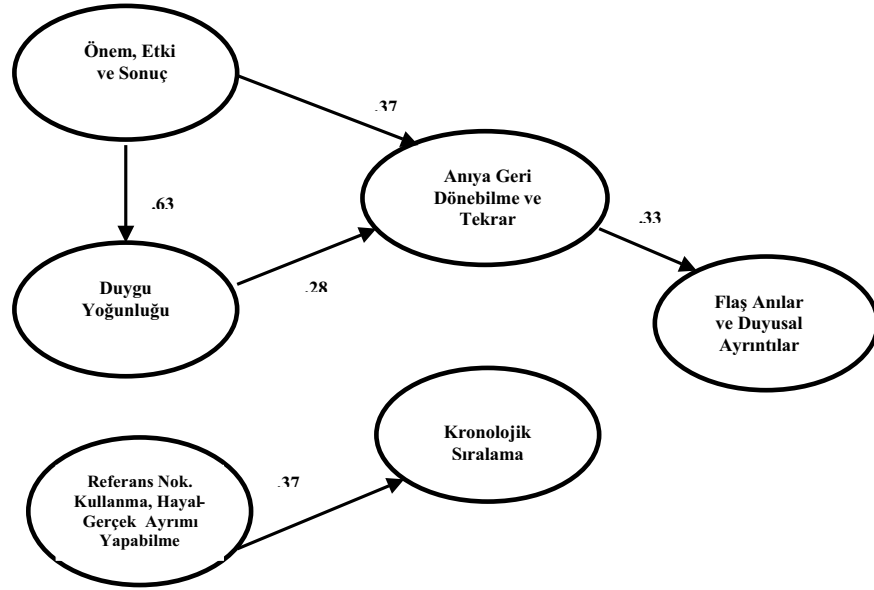

Şekil 2. Referans noktalarının çağrıştırdığı anıların canlı ve ayrıntılı hatırlanma derecesi

Otopiyografik Bellek Alt Boyutlarının İncelenmesi

Araştırmada ele alınan temel değişkenlerin (indicators) sayısına göre katılımcı sayısı, doğrudan bir modellemeye (structural equation modelling) gidebilmek için yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle boyutlararası korelasyon matrisi temelinde, aracı bağlamsal model çerçevesinde uygulanan Lisrel regresyon analiziyle, boyutların birbirleriyle olan örüntüsü ve flaş anıları yordama gücü incelenmiştir ($X^2/df (N = 96, df = 8) = 12.47, GFI = .97, AGFI = .89, RMR = .0276, NNFI = .85, CFI = .94$). Şekil 3’te ise boyutların flaş anıları yordama gücü gösterilmiştir.

Temel bileşenler analizine göre aynı faktör altında toplanan flaş anılar ve duygusal ayrıntılar, sadece anıya geri dönebilme (yeniden yaşayabilme) ve tek-

Şekil 3. Otobiyografik bellek boyutlarının flaş anıları yordama gücü

rar tarafından doğrudan yordanmaktadır. (Beta = .33 $p < .01$). Bu durum, ilgili anının geçtiği zamana, mekana ve anıyla ilgili kişilere ve o sırada yaşanan duygulara tekrar dönebilmenin, diğer bir deyişle, geçmişe doğru zihinsel zaman yolculuğu yapabilme ve geçmişte yaşananları başkalarıyla paylaşarak veya zihinsel olarak yapılan tekrarın, flaş anıları yordayan en önemli otobiyografik bellek boyutu olduğunu göstermektedir. Bunun dışındaki diğer faktörler, doğrudan flaş anılar ve duyusal ayrıntıları yordamada yetersiz kalmaktadır. Aynı faktöre yüklenen önem, etki ve sonuç hem duygu yoğunluğunu (Beta = .63, $p < .01$) hem de anıya tekrar geri dönebilme ve tekrar boyutunu (Beta = .28, $p < .01$) yordayabilmektedir. Katılımcıların anıya ulaşmak için kullandığı referans noktaları ya da anının kendisinin referans noktası olarak kullanılması, katılımcıların yaşadıklarından emin olmalarıyla yani hayal-gerçek ayrımını yapabilme ile aynı boyut içinde yer almıştır. Bu boyut olay öncesi, olay sırası ve olay sonrası kronolojik sıralama yapabilmeyi belirleyebilmektedir (Beta = .37, $p < .01$). Ancak bekleneneği gibi her iki faktör, diğer otobiyografik bellek boyutlarını ve özellikle flaş anılar ve duyusal ayrıntıları yordama gücüne sahip değildir. Son olarak regresyon analizine giren

farklı boyutlardan hangilerinin cezaevindeki kadınların anıları ile karşılaştırma grubunun anılarını ayırttığı, ayırdedici fonksiyon (canonical discriminant functions) analiziyle incelenmiştir. Buna göre, flaş anılar ve duyusal ayrıntılar boyutunun, grupları birbirinden ayırdettiği bulunmuştur [Wilks' Lamda = .954, $X^2 E (df = 6) = 24,420, p < .01$]. Bu boyutun cezaevi grubunun anılarını ayırdetmede diğer boyutlara göre, standardize ayırdetme fonksiyonuyla daha yüksek bir ilişki ($r = .76$) gösterdiği bulunmuştur.

Tartışma

Bu çalışmada, olumsuz yaşam deneyimi ve etkilerinin halen devam ettiği bir grubun, yaşam olayları açısından farklı ancak çeşitli demografik özellikler açısından benzeyen bir gruba, otobiyografik anı özellikleri karşılaştırılmış, otobiyografik bellek boyutlarının flaş anıları yordama gücüne ve hangi boyutların grupları ayırdettiğine bakılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular için söylenebilecek en temel şeylerden biri, uzun süreli olumsuz yaşam deneyimleri olan kişilerin otobiyografik anı özelliklerinin, bazı değişkenler açısından böyle bir yaşantısı olmayan kişilere göre farklılaştığı ancak genel örüntü açısından grupların anı yaşayışlarının ise benzer oldu-

ğudur. Özellikle zaman ve mekan alt boyutlarında ve merkezi ayrıntılarda, cezaevi grubunun otobi-yografik anılarının daha canlı ve belirgin olduğu gözlenmiştir. Belirtilen bu değişkenlerin ve duyusal ayrıntıların birlikte aynı faktör altında toplandığı boyutun da cezaevi ve karşılaştırma grubunun anılarını ayırttığı bulunmuştur.

Otobi-yografik Bellek Özellikleri

Bir çok araştırmadan, otobi-yografik bellekteki anıların yer ve zamanla sıkı biçimde bağlantılı olduğu bilgisi (Örn., Campbell, 1997; Gülgöz ve Rubin, 2001; Larsen ve Conway, 1997) gelmektedir. Bu çalışmada iki grubun yaş ortalaması birbirine oldukça yakındır ve anılar, her iki grupta da 20-30 yaş dönemlerinden gelmektedir. Dolayısıyla gruplar arasında anıların şimdiki zamana uzaklığı açısından önemli bir fark olmadığını söyleyebiliriz. Buna rağmen gruplar arasında gözlenen, geri getirilen anıların nitelik ve niceliksel farklılığını nasıl açıklayabiliriz? Friedman (1993) belleği, zaman boyutu ekseninde açıklarken, gerçek uzaklık kadar algılanan uzaklığın da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Cezaevi grubu katılımcıları, olayla ilgili anılarını anlatırken sıklıkla 'daha dün gibi' ifadesini kullanmışlardır. Dolayısıyla, hatırlanan olaydan önceki ve sonraki gelişmelerin aynı örüntü içinde yer alması ve uzantılarının devam etmesinin, anının şimdiki zamana olan uzaklığına etki ederek algılanan zamanı gö-reli olarak yakınlaştırdığından söz edebiliriz. Belirtilen bu ve diğer anı aktarımları (Örn., 'olayın uyanınca geçecek bir hayal olmasını çok isterdim' cümlesinde olduğu gibi) açısından bakıldığında, cezaevi grubunun imgelerinin farklılaşmış olduğu düşünülebilir. Bu grup olayları yaşamış olmaktan çok imgelemiş olmayı tercih etse de ilgili anıdan uzaklaşmalarına izin vermeyen; yaşananları sürekli hatırlatan bir ortamda bulunuyor olmaları ve sonuçlarını sürekli yaşıyor olmaları nedeniyle, gerçek ve hayal ayrımını yapabilme konusunda karşılaştırma grubundan farklılık göstermemektedirler. Ancak aynı olası nedenleri, yaşananların daha güçlü bir imgesinin oluşturulmasına ve belki bu nedenle bu grupta, özellikle merkezi ayrıntılar temelinde artış gösteren bir bellek

örüntüsünün gözlenmiş olmasına da bağlayabiliriz. Keogh ve Markham'ın (1998) çalışmasında, yüksek imgeleme yeteneği olanların daha çok duyusal ayrıntı hatırladıkları bulunmuştur. Bu çalışmada da duyusal ve bağlamsal ayrıntı verebilme durumuna göre değerlendirildiğinde, cezaevi grubunun daha fazla duyusal ayrıntıya değindikleri de göze çarpmaktadır. Belki yine bu örüntünün tutarlı bir uzantısı olarak cezaevi grubunun olayı nerede ve ne zaman yaşadıklarına ilişkin daha net ve ayrıntılı takvim verebilmiş olmalarını da gösterebiliriz. İmgelemenin incelendiği çalışmalarda hayal ve gerçeği karıştırsalar bile kişilerin, gerçekte yaşadıkları olaylar için gerçekte yaşamadıkları ve sadece imgelediklerine göre daha fazla bağlamsal ve duyumsal bilgi verebildikleri de gözlenmektedir (Destun ve Kuiper, 1999; Johnson, Foley, Suengas ve Raye, 1988). Bu araştırmada da gruplar arasında farklılık olmasına rağmen ayrıntılı ve belirgin hatırlamalara duyusal ve bağlamsal ayrıntılar, her iki grupta da eşlik etmiş ve her iki grup da hayal-gerçek ayrımını yapabilmıştır.

Bu çalışmada gözlenen bir durum, özellikle cezaevi grubunun anı özellikleri dikkate alındığında, özel zaman dilimleri, referans ya da dönüm noktaları gibi ipuçları aracılığıyla, otobi-yografik anılar hiyerarşisine ulaşmanın ve kolaylıkla 'sündürmenin' mümkün olduğudur. Bulguların, otobi-yografik belleğin hiyerarşik organizasyonunu açıklamaya çalışan Conway'in yapısal modeline bu açıdan destek sağladığı söylenebilir. Cezaevi grubundan farklı olarak anılarında serbest bırakılan karşılaştırma grubunun da 20-30 yaş arasında gerçekleşmiş anılarını aktarmaları, otobi-yografik bellekten yaşam boyu geri getirilen anı özellikleriyle tutarlılık sergilemektedir (Örn., Conway ve Pleydell-Pearce, 2000).

Anıların insan yaşamındaki en önemli manzara-lar olduğu düşünüldüğünde (Bkz. McAdams ve ark., 1997) olayla ilgili duygunun ne olduğuna bağlı olarak hatırlananların değişebileceğini de dikkate almak gerekir. Örneğin, Gülgöz ve arkadaşları (2002), anıyı yeniden yaşıyor olmanın; komik, korkutucu, utanç verici ve şaşırtıcı olayların hatırlanması sırasında düşük olduğunu bulmuşlardır. Bu bağlamda cezaevi

grubunun hala benzer duygular hissedebilecekleri bir ortamda bulunmaları, hatırlamalarını etkileyebilecek bir başka etken niteliğindedir. Rusting'in (1999) de işaret ettiği ve duygu durumuna uyumlu bellek yaklaşımında da savunulduğu gibi, olay sırasında yaşanan duyguların tekrar yaşanması olayın bellekten çağrılmasını kolaylaştırmaktadır. Duygu ve bellek kapsamında ileri sürülen bazı kuramsal yaklaşımlarda, Easterbrook hipotezi ve tünel bellek görüşünde ya da görgü tanıklığı literatüründeki duygusal uyarılma ve silaha odaklanma ilişkisinde; aşırı duygusal, şaşırtıcı veya üzüntü verici olaylarda, dikkatin tehdit edici uyarıcıya yöneldiği ve bu dar alanda derinlemesine bilgi işlemenin gerçekleştiğinden söz edilmektedir. (Örn., Berntsen 2002; Byrne, Hyman ve Scott, 2001; Christianson, 1992; Safer, Christianson, Autry ve Österland, 1998). Bu görüşlerle tutarlı olarak cezaevi grubunun, karşılaştırma grubundan daha fazla merkezi ayrıntı tanımlayabildiğini görmekteyiz. Cezaevi grubunda, özellikle adam öldürme, gasp gibi daha ağır sonuçlar doğurabilecek olaylar yaşayanlara, çevresel ayrıntılara ilişkin bilgi sorulduğunda, etrafta olanları neredeyse hiç hatırlamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak çoğu olayların başkalarının (cadde gibi) bulunma olasılığının yüksek olduğu yerlerde gerçekleştiği de kayıtlarında ve anlatımlarında yer almaktadır. Hatta olayın hemen öncesini ve sonrasını; örneğin buldukları yere nasıl geldiklerini ve nasıl oradan uzaklaştıklarını hatırlamadıklarını belirtenler de olmuştur. Ancak yapılan ek bir analizle, merkezi ayrıntıların zenginliğine karşın çevresel ayrıntıdaki sınırlılığın işlenen suçun ağırlığıyla ilişkili olmadığı görülmüştür. Benzer örüntü tüm cezaevi grubu için geçerlidir. Merkezde yaşananların çarpıcılığı, çevresel ayrıntıların yeteri kadar dikkate alınmasına neden olmakta ve kayda girememektedir. Merkezi-çevresel boyutta bildirdikleri ayrıntı sayısına göre de cezaevi grubu karşılaştırma grubundan farklıdır ancak kendi içinde işlenen suçun yoğunluğuna göre bir farklılık göstermemişlerdir. Bu bilgiler, cezaevi grubunun daha sınırlı bir alanda daha fazla bilgi geri çağırabildiğini ve merkezi ayrıntıları daha iyi imgeleyebildiklerini göstermektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında, cezaevi grubu için seçilen referans noktaları, cezaevinde bulunan kayıtlarından elde edilirken, karşılaştırma grubu için bu bilgiler ölçek formundaki bilgilerden çıkarılarak aile ve yakın arkadaş görüşleriyle doğrulanmıştır. Ancak referans noktalarının, cezaevi grubu için kesin kayıtlardan elde edilebilirken, karşılaştırma grubu için doğal olarak bunun yapılamayışı, grupların hatırlamadıkları farklılıklarına büyük ölçüde kaynaklık etmiş olabilir. Cezaevi kayıtlarının daha kesin referanslar içermesi nedeniyle karşılaştırma grubundan ayrılması, geri çağırma süreci üzerinde de etkili olabilecek bir durumdur. Daha kesin tarihlerle geri çağırma yapan cezaevi grubunun doğrudan geri çağırma ile, karşılaştırma grubunun ise daha çok üretilmiş geri çağırma yoluyla ilgili anılara ulaşmış olabileceği tartışılabilir. İkinci aşamada referans noktalarıyla ulaşılan anıların geri getirilme şeklini değerlendirilmeye güç olsa da, bulguların işaret ettiğini göz ardı edemeyiz. Buna göre, referans noktalarının çağrıştırdığı olayın kişisel ve duygusal boyuttaki önemi açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yokken zamansal referans noktasının cezaevi grubunda, mekansal referans noktasının ise karşılaştırma grubunda, ilgili anıları daha sık çağrıştırdığı gözlenmiştir. Ayrıca cezaevi grubu verilen referans noktalarının şu an yaşadıklarını, karşılaştırma grubu ise olayın yaşandığı sıradaki duygularını çağrıştırdığını belirtmişlerdir. Olayın yaşandığı zamanki duygu yoğunluğu açısından gruplar açısından bir fark olmamasına rağmen, daha sonraki duygular, karşılaştırma grubuna oranla cezaevi grubu için daha yoğun bulunmuştur. Karşılaştırma grubu, olayı yaşadıkları sırada olayın kendileri için büyük önem taşıırken, zamanla bu önemin azaldığını, cezaevi grubunda bulunanlar ise, olayın öneminin azalmadığını, zamanla arttığını belirtmişlerdir. Gelecekle ilgili beklenti ve planların birdenbire değişmesi, ilgili anının hem kodlama hem geri getirme sürecinde özel bir yer almasına yol açmış görünmektedir. Belleğin, benlik bütünlüğüne hizmet ettiği göz önünde bulundurulursa, bu yaşantının benlik için bir çeşit tehdit olduğu ve kişinin geleceğini planlamasını güçlendirdiği görülmektedir (Conway ve Pleydell-Pearce, 2000; Reviere ve Bakeman, 2001). Özellikle kadın olarak bu tür bir yaşantıdan geçmek,

çoğunluğu alt sosyoekonomik düzeyden olan bu kişiler için olayın önemini arttırmaktadır.

Olumsuz yaşam olaylarının, bellek kayıtları açısından yaşanan diğer olaylardan ayrıldığı bulgusu, dolaylı yoldan karşılaştırma grubunun kendi içindeki karşılaştırmalarıyla da desteklenmektedir. Karşılaştırma grubunu %81'i olumsuz, %19'u ise olumlu bir anıyı aktarmışlardır. Bu iki anı özellikleri karşılaştırıldığında olumlu anılar, uzun süreli etkisi, sonraki önem derecesi ve duygu yoğunluğu açısından olumsuz anılara göre daha düşük puanlara karşılık gelmektedir. Ayrıca olumlu anılar, daha genel, daha özet ve daha çok referans noktalarıyla anlatılmıştır. Karşılaştırma grubunun olumlu ve olumsuz anıları kendi içinde incelendiğinde, gözlenen bir fark da olumsuz anıların, olumlulara göre daha az başkalarıyla paylaşıldığıdır.

Otobiyografik Bellek Boyutları

Otobiyografik bellek boyutlarının birbirleriyle ilişkisi ve flaş anıları yordama gücüne yönelik analizler, bazı temel boyutların birbiriyle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir. Olayın önemi, etkisi ve sonuçları arttıkça duygu yoğunluğunda artış gözlenmekte, bu iki boyut birlikte zihinsel tekrar, paylaşım ve anıya geri dönebilmeyi etkilemektedir. Anılara ulaşmak için referans noktalarına başvurma ve hayal-gerçek ayırımını yapabilmek, birlikte aynı boyut içinde olay öncesi, sonrası ve sonrasının kronolojik olarak sıralanmasını etkilemektedir. Birlikte aynı boyut içinde yer alan flaş anılar I-II ve duygusal ayrıntıları doğrudan yordayan tek boyut ise anıya tekrar geri dönebilme ve tekrar olmuştur. Araştırmada ele alınan değişken sayısı dikkate alındığında katılımcı sayısı, otobiyografik anıların flaş anıları yordama gücünü, faktörlere yüklenen değişkenler üzerinden yapılan bir modellemeyle incelenmesine izin vermediği bulgular bölümünde belirtilmişti. Ancak aracı bir bağlamsal model çerçevesinde temel boyutlar üzerinden yapılan regresyon analizinden elde edilen sonuçlar, kısmen de olsa literatürdeki flaş bellek modelleriyle karşılaştırılabilir görünmektedir. Belirtilen modellerden birinde; önem sürecülü-duygusal reaksiyonlar modelinde (Er, 2003),

önemli bir olayı doğrudan yaşayan kişilerin ve olayı başkalarından duyan kişilerin flaş bellek örüntülerinin farklılaştığı belirtilmektedir. Bu model çerçevesinde ele alınan temel boyutlardan a) önem/ sonuç, b) duygusal reaksiyonlar ve c) açık tekrar, bu çalışmada flaş anıları yordama gücü açısından regresyona giren, a) önem, etki ve sonuç, b) duygu yoğunluğu ve c) anıya geri dönebilme ve tekrar boyutlarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak belirtilen modelde flaş bellek, bu üç boyut tarafından doğrudan yordamasına karşın, bu çalışmada flaş anıları doğrudan yordayan tek bir boyut bulunmuştur: Anılara geri dönebilme ve tekrar. Olayın etkisi, sonuçları ve önemi ile sergilenen duygusal reaksiyonlar ve yoğunlukları, bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda flaş anıları yordamada yetersiz kalmaktadır. Ancak bu iki çalışmada incelenen olayların niteliksel olarak farklılığından söz etmek gerekir. Bir çok araştırmacının belirttiği şekilde, otobiyografik belleğin işlevlerinden biri benlik bütünlüğünü korumaktır. Marmara Depremi etkileri ve sonuçları açısından çok önemli ulusal; yaşayanlar için de bu çalışmadakine benzer şekilde olumsuz etkileri uzun süre devam eden kişisel bir olaydır. Ancak depremi doğrudan yaşayan ve yakınlarını kaybeden kişilerde bile bu olayın benlik bütünlüğü için büyük bir tehdit oluşturduğunu söyleyemeyiz. Oysa cezaevine girmeye yol açan bir suçun benliğe zarar verici bir etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim kendilerinin suçlu olmadığına inananlar da dahil cezaevi grubunun ölçek üzerinde işaretledikleri, utanç, suçluluk, pişmanlık gibi duygusal tepkilerinin yoğunlukları oldukça yüksektir. Bu araştırmada katılımcı sayısının yeterli olmayışı, otobiyografik bellek boyutlarının flaş anıları yordama gücünü, cezaevi ve karşılaştırma grubunun kendi içinde incelenmesine izin vermemiştir. Ancak temel boyutlardan hangilerinin cezaevindeki kadınların anıları ile karşılaştırma grubunun anılarını ayırttığına baktığımızda, sadece flaş anılar I-II ve duygusal ve mekansal ayrıntılar boyutunun, grupları birbirinden ayırdettiğini görmekteyiz. Varyans analizleriyle yapılan incelemeler de, grup farklılıklarının en çok bu boyut altında toplanan değişkenler arasında olduğunu göstermiştir.

Otobiyografik bellek araştırmaları her geçen gün, duygusal yaşam olaylarından gelen bulgularla çeşitlenmekte, bu da belleğın klinik ortamlardaki ‘cazibesinde’ bir artışa yol açmaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, yoğun duyu yüklü travmatik deneyimlerin özel olduğuna kısmen destek sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, uzun süreli olumsuz yaşam deneyimlerinin eşlik ettiği yoğun duyu yüklü anıların, diğer olumsuz yaşam olaylarından bazı değişkenler açısından farklılaştığını söyleyebiliriz. Yeni araştırmalarla kısa ve uzun zaman aralıklarıyla anı yaşayışlarındaki ve duyu yoğunluğundaki tutarlılığın incelenmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda anı yaşayışlarında gözlenen bazı niceliksel farklılıkların yanı sıra, olayların niteliksel farklılıklarını da gözden kaçırmamak için meta-analitik çalışmalara duyulan ihtiyaç da kaçınılmaz olarak artacaktır.

Kaynaklar

- Anderson, S. J., & Conway, M. A. (1993). Investigating the structure of autobiographical memories. *Journal of Experimental Psychology: Memory, and Cognition*, 19 (5), 1178-1196.
- Anderson, S. J., & Conway, M. A. (1997). Representations of autobiographical memories. In M. A. Conway (Ed.) *Cognitive models of memory* (pp. 217-244). The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Argembeau, A. D., Comblain, C., & Linden, M. V. D. (2003). Phenomenal characteristics of autobiographical memories for positive, negative and neutral events. *Applied Cognitive Psychology*, 17, 281-294.
- Barclay, R. C., & Wellman, H. M. (1986). Accuracies and inaccuracies in autobiographical memory. *Journal of Memory and Language*, 25, 93-103.
- Berntsen, D. (2001). Involuntary memories of emotional events: do memories of traumas and extramely happy events differ? *Applied Cognitive Psychology*, 15, 135-158.
- Berntsen, D. (2002). Tunnel memories for autobiographical events: Central details are remembered more frequently from shocking than from happy experiences. *Memory and Cognition*, 30 (7), 1010-1020.
- Betz, A. L., & Skowronski, J. J. (1997). Self-events and other-events: Temporal dating and event memory. *Memory & Cognition*, 25 (2), 701-714.
- Bluck, S., & Li, K. Z. H. (2001). Predicting memory completeness and accuracy: Emotion and exposure in repeated autobiographical recall. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 145-158.
- Byrne, C. A., Hyman, I. E. Jr., & Scott, K. L. (2001). Comparisons of memories for traumatic events and other experiences. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 119-133.
- Campbell, J. (1997). The structure of time in autobiographical memory. *European Journal of Philosophy*, 3, 105-118.
- Christianson, S. -A. (Ed). (1992). *The handbook of emotion and memory: Research and theory*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Conway, M. A. (1992). A structural model of autobiographical memory. In M.A. Conway, D.C. Rubin, H. Spinnler, & E. W. A. Wagenaar (Eds.) *Theoretical perspectives on autobiographical memory* (pp. 167-194). Dordrecht, the Netherlands: Kluwer Academic.
- Conway, M. A., & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107 (2), 261-288.
- Crovitz, H. F., & Schiffman, H. (1974). Fequency of episodic memories as a function of their age. *Bulletin of Psychonomic Socerty*, 4, 517-518.
- Daley, K., & Chesney-Lind, M. (2003). Feminism and criminology. In F. T. Cullen & R. Agnew (Eds). *Criminological theory past to present* (pp. 413-422). Roxbury Publishing Company, Los Angeles, California.
- Dalgleish, T., & Power, M. J. (Eds.) (1999). *Handbook of cognition and emotion*. New York: John Wiley & Sons.
- Destun, L. M., & Kuiper, N. A. (1999). Phenomenal characteristics associated with real and imagined events: the effects of event valence and absorption. *Applied Cognitive Psychology*, 13, 175-186.
- Er, N. (2003). A new flashbulb memory model applied to the Marmara earthquake. *Applied Cognitive Psychology*, 17, 503-517.
- Friedman, W. (1993). Memory for the time of past events. *Psychological Bulletin*, 113, 44-66.
- Gülgöz, S., Küntay, A. C., Tekcan, A. İ., Kesebir, P., & Balcı, F. (2002). Duygu ykl anıların hatırlanması ve kişilik. *XII. Ulusal Psikoloji Kongresi:Gncel Sorunlar ve Psikoloji Kongre Kitabı*, 79-80.
- Gülgöz, S., & Rubin, D. C. (2001). Kişisel anıların hatırlanması: Bir betimleme alışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16 (48), 37-51.
- İçli, T. G. (1993). *Türkiye’de suçlular: Sosyal, kültürel ve ekonomik zellikler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını – sayı: 71.
- İçli, T. G., & ğn, A. (2000). *Türkiye’de kadın suçluluğunun çeşitli sosyo-kültürel ve ekonomik belirleyicileri*. Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları,

- Johnson, M. K., Foley, M. A., Suengas, A. G., & Raye, C. L. (1988). Phenomenal characteristics of memories for perceived and imagined autobiographical events. *Journal of Experimental Psychology: General*, 117 (4), 371-376.
- Keogh, L., & Markham, R. (1998). Judgements of other people's memory reports: Differences in reports as a function of imagery vividness. *Applied Cognitive Psychology*, 12, 159-171.
- Klein, S. B., Rozendal, K., & Cosmides, L. (2002). A social neuroscience analysis of the self. *Social Cognition*, 20 (2), 105-135.
- Küntay, A. C., Gülgöz S., & Tekcan, A. İ. (2002). İkiizlerde otobiyografik bellek yanılıgısı oluşturan olayların özellikleri. *XII. Ulusal Psikoloji Kongresi: Güncel Sorunlar ve Psikoloji Kongre Kitabı*, 81-82.
- Larsen, S. F., & Conway, M. A. (1997). Reconstruction dates of true and false autobiographical memories. *European Journal of Cognitive Psychology*, 9, 259-272
- McAdams, D. P., Diamond, A., de Aubin, E., & Mansfield, E. (1997). Stories of commitment: The psychosocial construction of generative lives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 678-694.
- Moscovitch, M., & Mello, B. (1997). Strategic retrieval and the frontal lobes: Evidence from confabulation and amnesia. *Neuropsychologia*, 35, 1017-1034.
- Oatley, K., & Johnson-Laird, P. N. (1987). Towards a cognitive theory of emotions. *Cognition and Emotion*, 1, 29-50.
- Perrig, W. J., & Perrig, P. (1988). Mood and memory: Mood-congruity effects in absence of mood. *Memory & Cognition*, 16, 102-109.
- Polster, E. (1987). *Every person's life is worth a novel*. New York: W. W. Norton and Company.
- Porter, S., & Birt, A. R. (2001). Is traumatic memory special? A comparison of traumatic memory characteristics with memory for other emotional life experiences. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 101-117.
- Read, D. C. (2001). Introduction: trauma, stress and autobiographical memory. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 1-5.
- Reviere, S. L., & Bakeman, R. (2001). The effects of early trauma on autobiographical memory and schematic self-representation. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 89-100.
- Robinson, J. A. (1976). Sampling autobiographical memory. *Cognitive Psychology*, 8, 578-595.
- Robinson, J. A. (1992). First experience memories: Context and function in personal histories. In M. A. Conway, D. C. Ruin, H. Spinnler, & W. A. Wagenaar (Eds.) *Theoretical perspectives on autobiographical memory* (pp. 223-239). Dordrecht, the Netherlands: Kluwer Academic.
- Rubin, D. C., & Berntsen, D. (2003). Life scripts help to maintain autobiographical memories of highly positive, but not highly negative, events. *Memory and Cognition*, 31 (1), 1-14.
- Rubin, D. C., & Kozin, M. (1984). Vivid memories. *Cognition*, 16, 81-95.
- Rubin, D. C., Rahhal, T. A., & Poon, L. W. (1998). Things earned in early adulthood are remembered best. *Memory and Cognition*, 26, 3-19.
- Rusting, C. L. (1999). Interactive effects of personality and mood on emotion-congruent memory and judgement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (5), 1073-1086.
- Safer, M. A., Christianson, S. -A., Autry, M. W., & Österland, K. (1998). Tunnel memory for traumatic events. *Applied Cognitive Psychology*, 12, 99-117.
- Schrauf, R. W., & Rubin, D. C. (2001). Effects of voluntary immigration on distribution of autobiographical memory over the lifespan. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 75-88.
- Shum, M. S. (1998). The role of temporal landmarks in autobiographical memory processes. *Psychological Bulletin*, 124, 423-442.
- Skowronski, J. J., Betz, A. L., Thompson, C. P., & Shannon, L. (1991). Social memory in everyday life: Recall of self-events and other events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (6), 831-843.
- Usher, J. A., & Neisser, U. (1993). Childhood amnesia and the beginnings of memory for four early life events. *Journal of Experimental Psychology: General*, 122, 155-165.
- Wagenaar, W. A. (1986). My memory: A study of autobiographical memory over six years. *Cognitive Psychology*, 18, 225-252.
- Wheeler, M. A., Stuss, D. T., & Tulving, E. (1997). Toward a theory of episodic memory: The frontal lobes and autoeotic consciousness. *Psychological Bulletin*, 121, 331-354.

Summary

An Investigation of Autobiographical Memory Patterns of the Extremely Emotional Life Events: Personal Memory Telling and Reference Points

Nurhan Er*

Fatma Uçar

Ankara Üniversitesi

Autobiographical memory is a personal memory system, composed of events that are organized hierarchically and sensitive to specific retrieval cues or reference points. In this perspective, autobiographical memories are generally defined as narrative accounts of one's life history which are specific, long-lasting, and significant recollections usually related to self concept. In recent years there has been great deal of interest in studying the characteristics of autobiographical remembering. This growing interest stems from a broad spectrum of investigations including laboratory, field, clinical, and forensic research. The common feature of autobiographical memory found in various research is that memories of an event is closely associated with the context of the event. However, explanations contradicting with each other emerge from this account. The first explanation claims that the context information such as the participants of the event, the time it took place, and its location are obscured by everyday happenings, if similar episodes are encountered frequently. The second one claims that autobiographical events seem to remain vivid for a long time, if so, these events are associated with emotionally arousing situations. Extremely vivid and detailed memories of emotional events were called flashbulb memories. Many researchers have argued that these claims are especially important for the assessment of the nature of memory for trauma which is relevant to both clinical and legal settings.

According to traumatic memory argument, autobiographical memory for emotionally upsetting, shocking events is different from positive and

neutral events. The emotional meaning of the event could play an important role in determining these differences. Severity of the real-life events may also be responsible for various aspects of remembering such as accessibility, durability, or quality of relief. Research on the impact of this view has concentrated on the similarities and differences between the certain types of events, in particular, extremely emotional events. However, most studies that are seeking evidence for qualitative differences regarding the types of experiences in autobiographical recollections have not revealed consistent results. Although some studies have found that contextual, spatial, or sensory details of autobiographical memories for negative events could be enhanced in memory, the others indicated that details of the events involving unpleasant and stressful experiences may not be remembered as well as the details of positive events.

In the light of the contradictory findings, the current study was designed to examine a wide range of features of extremely emotional real-life events in two groups of women. Possible qualitative differences regarding the characteristics of autobiographical memory retrieval were explored in two sessions. In the first session, two groups of women who reported the characteristics of their upsetting memories were compared, and features of recollections were also inspected for negative and positive life events in only one group. In the second session, we explored the frequency of memories associated with reference points extracted from the subjects' records gathered in the preceding session.

---

*Address for Correspondence: Nurhan Er, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye, Ankara, Turkey.

E-mail: ner@humanity.ankara.edu.tr

The relationships among the dimensions of autobiographical memory were also of interest to us.

Method

Participants

A total of 128 women participated in this study. 60 convicts from the prison of Ulucanlar in Ankara formed the first group, and the second group consisted of 68 volunteers. Participants of the comparison group were selected on the basis of the various demographic profiles of the first group. The average age for the first group was 36.24 years (range, 20-46) and for second group it was 38.11 years (range, 19-48).

Questionnaire

The questionnaire utilized in this study was constructed by the experimenters according to the basic features of the autobiographical memories as cited the literature. Two sets of questions were used for the each dimension. In order to see organization of memories and patterns of narrative form, some open-ended questions providing verbal descriptions were used in the questionnaire. Answers were recorded for further reference and analyses. The other sets of questions consisted of memory characteristics ratings. Participants were asked to rate the autobiographical memory features of the event on a 7-point Likert-type scale. The data analyses presented in this article were conducted on ratings of memory features. These variables were listed below:

I. Detailed autobiographical recollections (named flashbulb memories I):

What-How
Time
Location
Persons
Clothes

II. Type of the enhanced memories (named flashbulb memories II):

Central details
Peripheral details

III. Spatial details pointing to the certain location:

Object location
Person location

IV. Richness of the sensory details:

Visual
Auditory
Smell
Taste
Touch

V. Reference points:

Time
Location
Person

VI. Intensity of the emotions:

Emotions then
Emotions now

VII. Going back to the recollections:

To the Time
To the Location
To the Persons
To the Emotions

VIII. Rehearsal:

Thought about event
Talked with others

IX. Confidence:

Accuracy doubts
Knowing it wasn't a dream

X. Importance of the event:

Importance then
Importance now
Importance at feature

XI. Impacts and implications of the event:

Short-term
Long-term

XII. Chronological order:

Before the event
During the event
After the event

Procedure

The participants were interviewed individually and informed that this research required information about their personal life story. It was also told that

they were free to withdraw from the study at any time. The data collection was carried out in two sessions. In the first session for the prison group, participants were asked to report the event leading to their arrest. After the description of the event content, the instructions and then questions for each dimension of questionnaire were given in successive steps. Some questions were open-ended and answers for them were recorded by the experimenters. Following that, the participants rated their memory characteristics. They responded to the listed items by using a 7-point scale. In the comparison group, participants were instructed to think the specific experience (negative or positive) which was important for their past life in 5 minutes and were asked to describe the event. After the description of the event, the same autobiographical memory questionnaire was also administered to this group. For both of the groups, 3 reference points (time, location, person) extracted from their records in order to use them in the second session. Two months after the first session, these reference points were given to the participants at random order. They rated frequency of memories associated with these reference points. Participants were also asked to rate the degrees of personal importance and detailed memories about their recollections upon the reference points.

Results

We conducted three sets of analyses. In the first analysis, the recollections of autobiographical memory for two groups were investigated by using personal memory telling and reference points. First, we performed a series of mixed ANOVAs to examine whether there were differences between the autobiographical memory features for the prison and comparison groups. While negative memories of two groups were analyzed and compared, negative and positive memories were evaluated only for the comparison group who reported both their negative and positive life events. Table 1 depicts the means, standard deviations, and significant differences obtained as a result of ANOVAs for each memory

feature. The sources of the significant differences among the means are further explored by using Scheffe tests. ANOVAs revealed a significant group main effect on flashbulb memory I [$F(2, 104) = 15.51, p < .01$], reference points [$F(2, 104) = 15.25, p < .01$], sensory details [$F(2, 104) = 18.54, p < .01$], and importance of the events [$F(2, 104) = 3.19, p < .05$]. A two-way interaction was also found to be significant on flashbulb memory II [$F(3, 116) = 4.13, p < .05$], intensity of the emotions [$F(4, 116) = 11.24, p < .05$], rehearsal [$F(3, 116) = 9.95, p < .01$], importance of the event [$F(5, 116) = 5.16, p < .01$], impact of the event [$F(3, 116) = 6.22, p < .01$], and chronological order [$F(5, 116) = 6.78, p < .01$]. We also focused on the possible memory differences associated with reference points for two groups by using ANOVAs. According to the results, a significant group main effect [$F(1,88) = 21.19, p < .01$] and the interaction effect of group and reference points [$F(1,88) = 14.34, p < .01$] were obtained on the frequency of memories associated with reference points. This interaction was presented in Figure 1. As shown in Figure 2, the same interaction effect [$F(1,88) = 13.27, p < .01$] was also found for the degree of detailed recollections.

In the second set of analyses, in order to determine the main factors contributing to prediction of flashbulb memories, the mediated contextual model was performed. At first step, we identified the autobiographical memory dimensions according to principal components factor analysis. According to the principle component analyses, all of the observed variables that are related features of the autobiographical memory represented in the questionnaire were loaded under six dimensions (ranging from .35 to .91). Depicted factors were: Importance-impacts and implications (1), intensity of the emotions (2), reference points-confidence (3), going back to the recollections-rehearsal (4), chronological order (5) and flashbulb memories I-II-spatial and sensory details (6). These dimensions then were inspected by using regression analysis to test mediated contextual model. The model provided

reasonable fit to the data (X^2/df ($N = 96, df = 8$) = 12.47, GFI = .97, AGFI = .89, RMR = .0276, NNFI = .85, CFI = .94). Path coefficients among the dimensions were illustrated in Figure 3. As seen in Figure 3, as expected, flashbulb memories I-II-spatial and sensory details were directly predicted by dimension of going back to the recollections-rehearsal (β coefficient = .33). Finally, a discriminant analysis was performed to determine whether there were differences between those factors for two groups. The discriminant analysis revealed that factor 6 (contained flashbulb memories I-II-spatial and sensory details) was best discriminated by the comparison group's recollections.

Discussion

The purpose of this research was to examine several features of autobiographical memory by comparing two groups and to see how memory features were collected in different dimensions. Since our design allows for comparisons of negative experiences between two groups and the negative and positive experiences within the comparison group, the results have some implications for the phenomenological characteristics of autobiographical memory. Although it was found that there were several differences between memory ratings for two groups, participants did not differ with regard to the overall features of autobiographical remembering. Although participants of comparison group were instructed to describe their emotional positive or negative experience occurring at any time in their lives, both of the groups tended to remember the events experienced between the age of 20-30 more frequently. This finding is consistent with the reminiscence bump phenomenon in the literature. It

was also found that there were no differences between the memories according to spatial details and going back to time, location, emotions, and other persons at the time of the event. Participants from both groups rated the high importance of the event at personal and emotional levels associated with reference points. This main tendency is illustrated by the fact that particular aspects of the experiences were integrated in the autobiographical memory in the same manner and also stored as coherent narrative forms.

However, in this study, it was shown that main differences between the negative experiences for both groups were associated with flashbulb memories. Negative experiences of the prison group contained more central details and more emotional information as compared to the negative experiences of the other group. Many studies of real-life events suggest that emotional negative or traumatic events are remembered differently than ordinary events, but there is a conflict in findings concerning whether these recollections are well retained or poorly retained in memory. The results of this study indicated that some memory characteristics were similar for positive and other negative emotional memories, but the level of perceived impact, elicited emotions, richness of the sensory details, and type of the enhanced memory (central or peripheral) were interacted with the quality of the event.

Future research will be needed to explore the relationships among these variables in various groups, and consistency in recollections over short and long retention intervals should be investigated to provide more detailed explanations of the recollection of autobiographical memories.